

Elvek – Könyvek – Folyóiratok

Joó Tibor: A magyar nemzeteszme. (Franklin Társulat, Budapest, 1939. 216 l.)

Hegel a történetileg kialakult nemzetek lényegét és célját abban a szellemi adottságban látja, mely mint múltba néző tradíció, vagy mint jövőt formáló hivatástudat élte a nemzet fiait. Ennek az értékeszmének fogalmát és elvi hátterét a nép kulturális alkotásai, irodalma, művészete és államférfiainak etikai érzülete hordozzák magukban. Ebből következik, hogy a nemzet végső, ideális célja a szellemi értékek megvalósítása. A nemzetfogalomnak ezt a kifejlődését és eszmei átszíneződését iparkodik Hegel a történetfilozófia végső principiumajból megmagyarázni. A feleletet kutatja a nemzeti elhivatottság metafizikai kérdéseire. Ezt a nemzetről alkotott véleményünket azonban nagyban befolyásolja az államcélról való meggyőződésünk.

A keresztény történetfilozófia ugyanis átvette a klasszikus államrendszer célkitűzését: a platóni agathon ideáját. Az újkori nemzetek is elfogadták ezt az eszmetartalmat, de újszerű értelmezéssel. A nemzetközi humánomot felváltja a nacionalizmus nemes önzése, majd ennek elfajulása a (jogosnak érzett) imperiálizmus. Viszont kétségtelen az is, hogy a nemzeti közösségnek mint történeti organizmusnak, irányító eszméje a benne rejlő szellemi erők kibontakoztatása. A nemzetállam értékrendszerének ilyen elemei pedig a jog, műveltség és a szociális jólét. Az államcéloknek ezt a hierarchiáját — a kultúrpolitikusoknak egybehangzó véleménye szerint, — a *nemzeteszme* határozza meg. A népnek ez a lelki alkatáról formált hitvallása szélesülhet, mint cselekvési norma a nemzeteszme természetfeletti koncepciójává. Ebből magyarázható meg, hogy a nemzeté-alakulás kánonját a történelem folyamán mindig a sajátos nemzeti értékek önkifejtési vágya jelöli ki.

Ennek az eszmének kialakulását, fejlődését és irányító kihatásait vizsgálja Joó Tibor. Sorra veszi a történetfilozófiának eddigi megállapításait a nemzetet meghatározó tényezőkről. Ilyenek a közös származás, nyelv, haza, állam és kultúra. A könyv egész gondolatmenete szöges el-
lentétben áll a nemzetértelmezés biológiai felfogásával, s ennek megfelelően történelmi példákon igazolja a szerző, hogy a közös származás még nem meghatározója a nemzetnek. Hasonlóképpen hazai és világ-történelmi nagyságok emlékirataival szemlélteti, hogy a nyelv sem lényeges alkotóeleme a nemzeti létnek. Ennek alapgyökérzete ugyanis

sokkal mélyebbre nyúlik, semhogy pusztán materiális vagy akár nyelv-közösségi körülmények meghatározhassák. De az állampolgári jogállapot sem tehet senkit automatikusan a nemzet tagjává. Hiszen akkor a nemzetnek legnagyobbjai, Rákóczy, Kossuth Görgei, stb. száműzetésükben polgárjogukat vesztve kiszakadtak volna a magyarság szellemi közösségéből. Még a haza fogalma és földrajzi helye sem az a misztikus hatalom, mely a nemzetnek alapvető kritériuma lehetne; ugyanezt kell mondanunk a közös kultúra egybekapcsoló erejéről, mely sorsközösséget csupán a közösségi érzés kialakulása után teremthet. Tehát ez is másodlagos képződmény a nemzet életében.

A magyar nemzeteszmet a szerző — híven a filozófus ideológiájához — a nemzettagok hivatástudatában, érzés- és eszmevilágában, életformájában, vagyis a nemzeti hagyományokban és azok ápolásában találja kifejeződve. Ez a szellem pedig a népi és nemzeti értékeszmék összességében testesül meg, s lényegadó célját ezeknek az értékeknek megvalósításában látja. A nemzethez tehát az ember nem biológiai, vagy adminisztratív kötelék révén tartozik, hanem egy érzelmi koeficiens belső ízzása következtében. Ez a természetfeletti tényező: a hagyományok immanens hatóereje, a nemzeti célok, örömök és szenvedések átszármasztása, szellemi endozmózisa; elsősorban ez alakítja ki a közösség érzését, a nemzetségi hitét. A Bergson intuicionizmusának történetfilozófiai hatását érezzük ezeknek a fejezeteknek eszmemenetében. Az érzelem és akaratszerű irracionális tényezők nyerne Joó elgondolásában a nemzetfogalomról alapvető szerepet. Különösen érvényesül ez a *nép* és *nemzet* párhuzamos rajzában. A nemzet a néptől az öntudatosság fokában különbözik. A nemzet kollektív személyiség, s mint ilyennek célja, hivatástudata van. Jellemzője tehát az öntudatra ébredés és hivatásvállalás. Ezzel szemben a nép fogalmának formaadó jegye néhány etnikai tulajdonság, szokás és más népektől való elkülönülés. Így a népből nemzetet csakis ennek a szellemi öntudatunk széles körökben való elterjedése formálhat.

A magyar népi törzsekből is az ilyen értelmezési nemzeteszme alakította ki a »Történelmi Küldött«-et. Náluk az összetartozási érzés alapjává az Arpád-család ősi hagyománya, nemzeti mítosza lett. Így jut el a szerző a magyar nemzeteszme eredetéhez. A sajátos magyar nemzetfogalom és államértelmezés első alapszínét még a kazár birodalomban kapta meg, ahol őseink egy soknyelvű birodalomban éltek és megtanulták a különböző etnikumú birodalom jellegzetes kormányzási módját. Ennek titka pedig az volt, hogy az uralkodó nép — nehogy a maga erejét meddő torzsalkodással elfecsérelje — nem törekedett a meghódított népek nyelvi beolvasztására. Uralma a többi törzs fölött helyezkedett el, de meghagyta azokat népi szokásaik, nyelvük szabad gyákorlatában. Ez a sokszínűség elevenedett meg a testvérként tisztelt hun királynak, Attilának birodalmában és ez lett az ihletője szt. István sokat emlegetett politikai alapelvének, az »unius linguae uniusque moris« nemzet gyengeségéről. Az Arpádok nemzetiségi politikája ehez szabta tevékenységi irányát. Ezt pedig jellemezte a heterogén származás iránt való közömbösség, a faji türelem, és az egymáshoz tartozás öntudatlan átérzése. A »ki-

sebségi kérdés» élet letompította az az ősi bölcsesség, hogy a *nemzet* kritériuma valami egészen más, mint a vérségi kapocs. A nemzeti eszme megszemélyesítője — a törzsek felett — az Arpád-család volt. A hellenisztikus államfelfogás szerint pedig az uralkodó Zeus (v. Amon-Rá) fia. Ezért fordult a nemzet a hazakeresés és honalapítás idején az égi kegyelem letéteményeséhez az (Attila?)-Álmos-Arpád dinasztiához. A nemzetféorrás első századában — amíg a történeti magyar hivatás és közösségérzés végleg ki nem alakul, — az uralkodó személye testesíti meg az összetartó eszmét. Ez magyarázza meg, miért lett ez a család a magyar nemzeti gondolat és keresztény királyság konzerváló erejévé. S amikor a család kihal, kegyeletes ragaszkodással kutatja fel a magyarság a szomszéd dinasztiákba szakadt nő- és oldalági sarjakat. Az Arpádház teljes kihalása után pedig uralkodó hatalmuk szimbóluma, a Szent Korona nyeri el vezérítő hivatásuk misztikus erejét: a jogfolytonosság transcendens hagyományát. Az atyátvesztett nép aggodalma fejlődik ki ebben. A fiatal nép, hogy a széthullás veszélyét kikerülje, a nemzeti királyok titokzatos hatalmát, karizmáját ráruházza a magyarság és keresztény királyság frigyének nászajándékára, a Szent Koronára. Ettől kezdve lett a Szent Korona a magyar nemzeti eszme kifejezője és hordozója. A középkor kollektív államszemlélete és a keresztény univerzalizmus tovább ápolta nálunk az euráziai birodalomban elsajátított állam-bölcséséget: a nemzetiségi ország türelmes kormányzását.

A XIV. század azonban új feladatot állított nemzeti hivatásként a magyarság elé: a törökség feltartóztatását, a kereszténység védelmét. Ekkor mélyülnek el kultúrpolitikai kapcsolataink a nyugati államberendezkedéssel, és az újonnan megismert nemzeteszme bomlasztólag hatott a mi ősi, toleráns nemzetiségi gyakorlatunkra. A nyugati nemzetfogalom ugyanis a kizárólagos nacionalizmus irányában fejlődött. Hiszen a germán-román hangadó államok az »egyetlen-népiség» elvén épültek fel. A nemzeti kisebbségekkel szemben való féltékeny politikát a bécsi udvar először rajtunk próbálta ki. A mi passzív, bizalmatlan álláspontunk, majd később türelmetlen politikánk itt kapta a rossz példán első impulzusát. Eddig Hungária hű gyermeke volt a király palástja alatt a magyar, német, rác, tót, horvát, rutén. Most azonban a nemzet meghatározó tartalmát eloldották a hagyománytól és hivatástudattól s megtették a származás, nyelv, népiség függvényének. Érthető ellenhatás volt ez II. József németesítő törekvéseire. Ez volt a nemzeti érzés önvédelmi harca: megmenteni a hazai nyelvet, népviseletet kulturális és állami szupremáciát. Így tehát a nacionalizmus nálunk a kormány és a király ellenében fejlődött ki. Kísérő jelensége volt Kazinczyék nyelvvédő mozgalma, Bessenyei »Jámbor szándék»-a, és az 1790—91-es törvénykezés nemzeti felbuzdulása. Csak Kölcsey és Széchenyi immanens történeti érzéke és átfogó humanizmusa kísérte meg egy időre a magyarság és a magyar birodalom, a natio Hungárica és Hungária eszméjét megértő alapon kiegyeztetni egymással. A Magyar Birodalom gondolatát Széchenyi képviseli nemes liberálizmussal. Pedig ekkor már izzott a nemzetállam gondolata, s ő mégis a nemzetiségi államról gondolkozott. A nemzetiségi

torzsalkodás, majd forrongás kitörését azonban ők sem tudták tartósan megakadályozni. A szerző a maga doktrinér történetfilozófiai elvi szemzőgéből elítéli és a nemzeti eszme megzavaró tényezőjének tekinti a faji és nyelvi asszimilációt. Főképp Wesselényi jellemrajzában bukkan fel Joó kollektív nemzetértelmezési módja, melyhez érveit a pozitivizmus fogalmi fegyvertárából kölcsönzi. Ezért történeti fikcióját a későbbi fejlődés csak részben igazolta.

Joó könyve a magyarság történetiszemléletének uralkodó eszméit bontja lélektani tényezőire. Célja a nemzeti missziótudat és etnikai adottságok elvi kiegyeztetése. Kiindulási pontja a magyarság belső lelkiisége a történeti eszmeáramlatok hullámverésében. Szívesen vettük volna azonban, ha a nemzetfogalomnak ezt a világnézeti alakulását a szépirodalom tükrében is szemléltette volna. Berzsényi, Vörösmarty, Eötvös éppúgy reprezentánsai ennek a fejlődésnek, mint pl. a cseh irodalomban Palacký mellett Kollár és Safarik. A kategorizáló történeti érzékkel készült mű élvezését — továbbá — sokszor megzavarja a céhbeli elvont formanyelve. — A könyv aktuális történelmi tanulságai és a kultúrtényezők elmélyedő felfejtése alapján hathatósan hozzájárul nemzetünk történelmi arcképének megrajzolásához.

Dr. Visy József.

Ujszászy Kálmán: A falunevelés szellemi alapjai. (Sárospatak, 1938. 144 oldal.)

Ez a könyv hosszú elmélkedés és gyakorlati munka gyümölcse. Érett és értékes gyümölcse. Ujszászy meggyőző erővel és világos érveléssel mutat rá arra, hogy a neveléstudomány nemcsak filozófián alapszik, hanem maga is filozófia. A falunevelés is csak akkor történhetik igazi sikerrel, ha felmutatjuk annak filozófiai alapjait, azaz megkeressük a szellem azon funkcióját, amelyeknek ismerete vezet a sajátos faluneveléshez a szó valódi értelmében. Mert nem minden nevelés, amely faluban és falusiakon történik, falunevelés, hanem csak az, amelyik a falu szelleméből fakad és a falu szellemének szolgálatában áll.

Ujszászy fejtegetései a szellemfilozófia útján haladnak: a szellem tökéletes valóság, amelyet csak magából az emberből kiindulva lehet megérteni. Ez a megértés azt mutatja, hogy a szellem csupa tevékenység és pedig immanens s transcendens tevékenység, amelynek irányát az eszme szabja meg. Az eszme fogalma azután a kultúra és műveltség, valamint a nevelés fogalmára vezet át. Az eszme a rendszerben ölt testet, bizonyítja szépen Ujszászy, a kultúra pedig a rendszer teste, ami azt jelenti, hogy a kultúra mindig a rendszer által valósul meg. Kultúra tehát csak ott van, ahol rendszer és szellem van. Azokra a mély és türelmes elemzésekre, amelyek során szerzünk az immanens és transcendens szellem, a magas és mély kultúra között különbséget tesz, de egyszersmind a köztük levő szoros, eltéphetetlen viszonyt megvilágítja, ezáltal csak reámutatni akarunk. Olvasásuk megtermékenyíti a gondolkozást.

A rendszer és eszmét kialakító kultúra elválaszthatatlan a nemzet fogalmától. Amit itt Ujszászy a faj, nép, nemzet fogalmairól mond a kö-

zöttük lévő összefüggésről megállapít, az a legjava magyar filozófiához tartozik s méltó a tanulmányozásra. Szinte megtámadhatatlanok azok a fejtegetések, amelyekben azt mutatja ki, hogy úgy a faj, mint a nép; igazi értéké csak a nemzetben és a nemzet által lesznek. Ebből pedig az következnék, hogy a nemzet a maga lényege szerint független úgy a fajtól, mint a néptől. A nemzetben voltaképpen a szellem ölt testet, mert hiszen a nemzet éppen úgy lehetetlen kultúra nélkül, mint kultúra nemzet nélkül.

Ezen fejtegetéseknek alapján Ujszászy azt a szerepet vizsgálja, amelyet a nemzet életében a falunak be kell töltenie. A falu helyzetét itt az határozza meg, hogy amíg a város a magas kultúra hordozója, addig a falu a mély kultúráé. A falu feladata tehát az, hogy a város kultúráját szakadatlanul a maga mélyéből feltörő kultúrával töltsse meg s ez által gondoskodjék arról, hogy a terjedelmében nagy kultúra mély kultúrává legyen, s egyszersmind nemzeti jelleget is nyerjen. Miután pedig a kultúra mindig kölcsönhatások gyümölcse, azért a túlnagy városok éppen olyan veszedelmesek a kultúrára nézve, mint az eltanyásodás, mert mind a kettő lehetetlenné teszi azt, hogy az egyén a közösségnek élő és integráns tagja legyen.

Ujszászy könyve a magyar irodalomnak igazi gazdagodását jelenti s óhajtható volna, hogy hatására a könyvben foglalt kérdések komoly és elmélyedő vita tárgyává tétessenek.

Bartók György.

Málnási Bartók György: Ember és élet. A bölcséleti antropológia alapvonalai. Budapest, Franklin-társulat kiadása, év nélkül (1939).

Bölcséleti antropológia: ez a megjelölés nyilvánvalóan az emberről meg tudható legmagasabb rendű ismeret rendszerét jelenti; vajjon hogy lehet hozzájutni? Talán mindazon ismeretek összegezésével, amiket az ember testi-lelki mivoltát kutató tudományok felderítenek? Ez bizony még csupa empiria maradna, annak érzi mindaz a tudomány, amelyik részt vesz ebben a kutatásban és semmiféle sommálás se tehetné filozófiai jelleművé az ilyen összegezést. Akkor hát talán metafizikai spekulációk adhatnák azt a pluszt, ami az empiriában nincs meg? Milyen igazóan készítő gondolat, pl. az élet jelenségeiben megnyilatkozó lélek mellett, vagy azon túl, még egy metafizikai vagy teológiai lelket is fölvenni. Csakhogy mivel tudhat többet a lélekről ez a spekulatív készség, mint a lelkiismeretes tapasztalati kutatás? Ez se jelenthet filozófiai nyereséget. Filozófiai méltóságra az emberismeretet is az nemesítheti, ami a természet m agyarázatát is: ha az egyes egyedül egy helyről, a tapasztalatból nyert ismereteket sikerül visszavinni azon szervező elvekre, melyek az ember tényleges tapasztalati mivoltát organizálják: azzá az egységgé szervezik, aminek tapasztaljuk. — Az egyoldalú és szűk látókörű empiria és a maga állításai érvényével nem törődő metafizikai spekuláció helyébe így állítja a Bartók új könyve az ismeretelméleti öngazolás alapján a tapasztalat végső ma-

gyarázó elveit kereső rendszeres értelmi munkát, mint amely egyedül igényelheti, hogy filozófiának neveztesék, s a könyv egyik legtisztább nyeresége, éppen az lesz, hogy ennek a filozófiai eszménynek önigazolását engedje átélni olvasójával, mert a szemünk láttára szervezeti meg azokkal a feltárt elvekkel a tényleges sokféleséget, melyet mindenki magában megtapasztal, — a dolog természetéből folyik, hogy Bartókot, a filozófust, nem ennek a sokféleségnek ezer alkotó mozzanata érdekli itt, ezeket ő maga is sokkal több részletességgel tudta volna továbbá bővíteni, — hanem az egység, az *egésznek* ténye, a részek, annyira, amennyire ezt az egészet szolgálják és bizonyítják, mert létesítik és fenntartják, úgy, hogy az egész éppen csak részeiben él s viszont a részek autonóm élete tartja fenn az egészet.

Találja pedig az ember tényleges egységének ezt a szervező elvét az öntudatosságban megteljesedő szellemi mivoltban; ezzel azt a heurisztikus elvet állítja a központba és viszi keresztül, melyet a német idealizmusban Kant és Fichte fedeztek fel s melyet a metafizikai rendszerek bukása után csaknem elfelejtett a lélektan, s nálunk pl. Böhm Károly élete művéből a mai napig is alig engedte jogos helyét elfoglalni: hogy a test és lélek kettősségébe szétszakított (s jórészt theologiai spekulációk kedvéért me-reven széjjeltartott) ember magyarázata helyébe azt a tényleges egységet kell tenni, melyben ott szerepelnek, mint alkotó mozzanatok, az érzéki, vagy testi világ adatai, éppúgy, mint a lelki, vagy szellemi mozzanatok, de bár ez az egység tovább nem elemezhető végső tény, s így örök nyílt titok, — valósága tény, s az igazi ugró pontot az jelenti, hogy az anyag egyszer csak olyan valamit hoz létre, ami nem anyag s ami több, mint ő maga, mert egyszer tudomásul veszi, saját magát s azt, ami létesítette, az anyagot; ebben a pluszban van méltósága és ereje, mert mikor egyszer a folyamat megteljesedik ezzel az öntudatos mozzanattal, akkor az egész úgy tűnik fel, mint amelynek célja az öntudatosság kitermelése s mintha az öntudat a saját maga organizálására használta volna az egészet, mert amennyire a külső világból rendre a magáévá tette, lelki és szellemi birtokká, amit annak behatásai elébeadták, annyira fejlődött ki ezekben az átformált, lelkivé tett adatokban, saját magá, annyi életterületet, életmezőt teremtett magának a valóság világában, ezekben azonban, amíg annak a sok behatásnak ideális megfelelőjét, képét megalkotja, saját magát fejezi ki és valósítja meg; először csak úgy, hogy érzi a maga külön voltát, aztán tud is erről, s végre, hogy erről a maga tudásáról s ezzel egész szervező tevékenységéről is tud: így bontakozik ki, az érzéki tevékenységek kezdő mozzanataiból, a lelki s ebből a szellemi élet, pontosabban: a lelki és szellemi én, mert lényegében az ember egész élete ennek az ő lényeges mivoltának kibontakozása, amire az érzéki, anyagi világ az alkalmi ok, mikor azt az előre preformált alkatot kifejlésre ösztökéli, amelynek lényege az, hogy átszellemesítse az egész valóságot, melynek az ember tapasztalatai révén birtokába jut. Mert ő maga is gyarapszik és ezzel izmosodik s tehát tisztul s végre önmaga ura lesz, amint a dolgok valóságából mindig többet megtapasztal, mert az ő létezési módja az, amit Bartók a Böhm Károly axiomatikus jelentőségű

tételét alapul téve mondja, hogy a maga létében másnak létét fejezi ki. A szellem nincs úgy, mint valami metafizikai entitás, hanem úgy van, hogy magamagát szüntelenül érvényesíti, valami másban, ami nem ő, de ami csak úgy lesz az ő birtoka, hogy átformálta a magas szellemi művoltába: mikor képpé lelkesítette a sok benyomást.

Ezzel a lélektannak megalkotásához meg van nyerve a természetes és elvileg végleges heurisztikus elv és a természetes nézőpont, Ezzel a lélektan, melyről Spengler azt az erős, de jogos — és szükséges — kritikát mondta egyszer, hogy az »ein Jagdgrund aller Flachköpfe«, s ahol a szempontok értéktelensége még a legfontosabb tudnivalókat is nem egyszer a »tudni nem érdemes« szintje alá süllyesztette, mert szétatomizálta s egy zárt kaszt tolvajnyelvével végleg érthetetlenné tette mindazt, amit *Gárdonyi* egyszer a világon az egyetlen tudni érdemesnek mondott, — megtalálhatja a saját maga súlypontját, mert most minden részletnek ki lehet jelölni helyét egy természetes rendszerben, abban, amelyben a valóságban megszervezi magát az egész lelki világa s benne az ember egységes valósága. Mert most az egyetlen alanyt teheti oda minden funkció forrásául és értelmezőjéül az ént, aki lesz, az érzéletekben s a magasabb tevékenységekben; jól esik olvasni, hogy végre egy lélektan nem teszi külön alanyokká az emlékezést, érzést, akarást, stb., hanem beszél az emlékező énről, a figyelő, érző, akaró, stb. énről, — talán hozzájárul ezzel annak a sokszor elképesztő sekélyességnek megszüntetéséhez, amely úgy beszél képek kapcsolódásáról, feléledéséről, de még gondolkozásról, érzésről, vagy ítélésről is, mintha semmi köze se volna az énhöz, mert nem eszmél rá az egyszerű kérdésre: ki érez? ki emlékezik? ki ítél? stb. Hiszen *James* annyira ment, hogy kimondta s utána mondták sokan: nem is kell az én, nem elég, hanem csak úgy »it thinks« az emberben! — Hogy az öntudat ezen centrális szerepének kimutatása a *nemtudatos* gondolata körüli ködös nézeteket kellő kritikában részesíti, csak azért említem külön, mert egyik jótéteményének érzem, hogy a sok végig nem gondolt és üres fontoskodásokkal bélelt nagyképűségeket leleplezi (l. a 28.§-t); nem ártott volna veszedelmességüket is kellőképpen reflektorfényvel megvilágítani.

De az egész műből ugyanez a jóltevé és erősítő világosság árad az olvasóra; minden oldala arról beszél, hogy az írónak igaza átélte s azért az élmény evidenciájával ható életdarabja ez az egész munka, a tapasztalat bőséges kincstárából való konkrét adatai éppúgy, mint amikkel az egésznek értelmét adja, a végső magyarázó elvek, amik éppúgy valóságok, mint a konkrét tapasztalatok, hiszen azokat teszik éppen valósággá; — kitűnő illusztrációja a saját tételeinek: hogy a maga világa fölé emelkedő én hogy telik meg a szabadság és az öröm magasrendű érzéseivel, amíg a tiszta *theoria* szintjén végignyomozza a magá birtoká eredetét és bizonyossága s jogai finom gyökereit s ez a nyugodt, érett, magabizó érzület elárad nyelvezetén is, az egyenletesen, tisztán folyó előadásban, melyet valami magasrendű derű önt el, néha, ahol helyén van, a humor finom nedűjével még vonzóbbá zamatosodva, még ha egy-egy megjegy-

zésébe egy-egy csipősebb ötlet attikai savát csöppenti is belé (pl. 124., 164., 177. old., de sok más helyen is).

Azt hiszem azonban, hogy éppen a vázolt gondolatmenet belső logikája készítésére hozzá szabad tennem az elmondottakhoz, hogy a könyvben feltárt magyarázó elveket nézetem szerint még tovább is lehetne visszafelé nyomozni, vagyis a *proteron haplos* rétegében még egy másik alaptevékenység ilyen létesítő funkciót is számbavenni, ez az értékelő tevékenység. Főleg a lélek és szellem megkülönböztetésében kibontakozó probléma adja ehhez a koronatanú illusztráló példáját. Hogy a test és lélek, vagy anyag és szellem, vagy akárhogy szóljon a nyelvi megkülönböztetés, az értékelő tudat becsülő és ezzel ragsort megállapító műveletének gyümölcse, ez annyira tiszta tétele az axiológiának, hogy nincs miért nagyozni vele. De éppen olyan könnyű belátni, hogy a lélek és szellem elkülönítése is ugyanannak az értékelő tevékenységnek meg nem kerülhető kényszerrel végzett adaléka a világképhez, a Bartók könyve lépten-nyomon illusztrálja is ezt a tényt: a szellem, amint újra meg újra kifejti, az öntudatosságban megteljesedő lélek, vagyis, végezetre, a szellem az én lényegessége s ami lelki, az is az én megvalósulása, — hogy csak tudat tárgya lehet-e, míg a szellem az öntudaté, ez talán szintén nem az igazi lényeges mivoltához tartozik, — mindenesetre az én megszerveződése a lelki éppúgy, mint amit szelleminek, vagy szellemnek mond a nyelv, — azzal, hogy a lelki fölé emeli, azt árulja el, hogy az értékelő tudat állít fel rangkülönbséget a kettő közt, — hogy milyen labilis osztályozással, mutatja már csak az is, hogy a különböző nyelvek léleknek mondják azt, amit szívesebben mondanának szellemnek, s mégis senki se érzi kisebbitésnek, ha pl. a görög *pneuma ho theost* a magyar fordítás *léleknek* adja vissza, míg a német megtártja a *Geist* szót. — Mindez csak annak illusztrálására szolgáljon, hogy az értékelő tevékenység adalékait egyáltalában autonóm tényezőknek kellene érvényesíteni a világmagyarázatban, mert autonóm lelki magatartás az, s akkor talán a tudat és öntudat viszonyában is elárulja magát ez az axiológiai mozzanat.

Mindez azonban csak jelentőségét kívánja hangsúlyozni ennek a komoly és súlyos műnek, s legfőlebb azt emelem ki, hogy ami legnagyobb érdeme; a végiggondolás igazán filozófiai műveletére ezzel a még tovább készítő indítással éppúgy felhívja az olvasót, mint előtárt pozitív tanaival. Minő kiváló hatása lehet a lélek tanulmányozása számára elsősorban a lélektanban, de aztán a cselekvés elméletére s ezzel az erkölcs magyarázatára s az esztétikai elmélkedésre, mindenek fölött pedig mindezek gyümölcsötztetésére a nevelés tanában, könnyű volna előre meggrajzolni, — de igazi nyereségnek azt tartom, hogy a filozófiai szellemet árasztja magából, pretenzió nélkül, de annál természetesebb vonzó erővel, s amíg az egyéni és világfelfogás melegét és csaknem vallomás-szerű személyes jellemét hordozza magán, annyira, hogy egész felfogása, egész filozófiája alapját mutatja meg benne (Előszó), addig egyben egyetlen emberi, tisztán az észelvek érvényesülését mutató jelentősége is akkora, hogy feltétlen értékű gazdagodásnak üdvöznélne akármilyen gazdag irodalom, mennyivel inkább a mi szerény tudományos irodalmunk.

Tankó Béla.